

ІНКЛЮЗІЯ І ПАРТИСИПАЦІЯ В ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Ольга Фунтікова,
докторка педагогічних наук, професорка,
професорка кафедри дошкільної освіти
Маріупольський державний університет
E-mail: chychriy@gmail.com

Поєднання принципів інклюзії та партисипації є ключовим чинником у створенні справедливого, відкритого й ефективного освітнього простору для особистості. Інклюзія передбачає не лише фізичну присутність в освітньому середовищі, а й забезпечення повноцінної участі в навчальному та соціальному житті закладу освіти. Партисипація ж надає можливість цим учасникам освітнього процесу активно впливати на формування змісту та форм освіти, бути почутими, брати участь у прийнятті рішень, які стосуються їхнього навчального досвіду.

Наукові дослідження [2] та міжнародна практика свідчать, що ефективна інклюзія не може реалізовуватись без високого рівня залучення самих дітей та молоді. Зокрема, Конвенція ООН про права дитини та Конвенція про права осіб з інвалідністю наголошують на важливості врахування думки особистості та участі у прийнятті рішень, що прямо впливає на якість реалізації їхніх прав на освіту. Інакше кажучи, участь (партисипація) виступає не лише етичним або політичним принципом, а й інструментом підвищення якості інклюзивного підходу в освіті. Саме тоді можна говорити не про формальну, а про змістовну інклюзію, яка забезпечує психологічний комфорт, розвиток навичок самооцінки, критичного мислення та соціальної відповідальності.

Провідні дослідники в галузі педагогіки та соціальної роботи підкреслюють, що лише у середовищі, де поєднуються інклюзивність і партисипативність, можливо забезпечити реальну рівність можливостей. Такий підхід не лише знижує соціальну ізоляцію, а й формує ціннісно

орієнтовану громаду, у якій кожен учень чи студент сприймається як рівноправний учасник освітнього процесу.

Отже, інклюзія без партисипації є неповною, оскільки не забезпечує суб'єктної ролі особи у навчанні. Лише інтеграція цих двох принципів дозволяє формувати сучасну освіту, яка відповідає вимогам прав людини, соціальної справедливості та демократичного розвитку суспільства.

Зокрема, прийняття Україною Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю та визнання її обов'язковості зумовили необхідність впровадження інклюзивної освіти й психологічної підтримки для дітей з особливими освітніми потребами (ООП) на всіх освітніх рівнях. Це включає забезпечення доступу до вищої освіти, професійної підготовки та соціального супроводу без проявів дискримінації. Такі заходи сприяють розвитку фізичних і психічних здібностей осіб, формуванню самоповаги та почуття гідності, що, у свою чергу, забезпечує їхню повноцінну участь у житті суспільства. Саме держава зобов'язана створити умови для здобуття життєво важливих навичок, які дозволяють особам з ООП інтегруватися в соціум, незалежно від особливостей їхнього розвитку [1].

Низка вчених, як вітчизняних, так і зарубіжних (Н. Білопільська, Є. Дмитрієва, М. Жигорєв, І. Коробейніков, Т. Князєва, І. Левченко, Н. Малофєєв, І. Мамайчук, Є.А. Медведєва, К. Рейпсвепкван, Н. Семаго, Л. Семенова, Н. Шматко та ін.), вже досліджували аспекти даної проблеми.

Термін «інклюзія» увійшов до міжнародного освітнього дискурсу у 1994 р. після проголошення Саламанкської декларації, де були визначені ключові принципи, політики та практичні механізми, спрямовані на забезпечення права дітей з особливими потребами на рівний доступ до освіти. Інклюзивна освіта (від фр. *inclusif* – включаючий, лат. *include* – залучаю, включаю) розглядається як процес реформування освітньої системи з метою її адаптації до потреб усіх учасників. Така трансформація спрямована на створення умов, що забезпечують освітню доступність без виключення будь-кого, зокрема осіб з ООП.

У всьому світі визнається, що розвиток інклюзивної освіти можливий лише за умови активної участі громадських організацій, благодійних фондів та батьківських спільнот, які виступають захисниками прав дітей, студентів з ООП. Крім того, важливою є взаємодія з державними структурами, зокрема інститутом уповноваженого з прав дитини.

Інклюзія у сфері освіти не може бути реалізована без цілеспрямованої діяльності з боку як держави, так і громадськості. Вона є однією з ознак побудови безпечного, гармонійного і соціально-політично стабільного суспільства. Включення інклюзивного навчання в систему дошкільної освіти стало природним етапом її еволюції, що знайшло відображення в практиках багатьох розвинених країн, у тому числі й України. Проте у процесі реалізації інклюзивної моделі в освітніх закладах виникають труднощі, які не завжди можливо передбачити на теоретичному рівні. Їх вирішення потребує системного підходу та ефективних методичних рішень.

У педагогічній практиці існують поняття «інклюзія» і «інтеграція», що часто плутаються, хоча вони відображають різні рівні залучення осіб з ООП до навчального процесу. Головна відмінність полягає в тому, що інклюзія передбачає зміну ставлення до таких осіб. Інклюзія змінює саму концепцію освіти, зосереджуючись на гуманізації, індивідуальному підході та соціальній значущості виховного процесу. При цьому діти з ООП навчаються разом із своїми однолітками протягом усього освітнього процесу, а не епізодично, як це зазвичай відбувається у випадку інтеграції. Таким чином, інклюзія – це багаторівнева система, що потребує структурних змін у підходах до навчання, з орієнтацією на унікальність дитини, кожного учня, потім студента.

Сучасна система вищої освіти активно трансформується відповідно до демократичних принципів, що передбачають не лише доступність освіти, а й залучення кожного студента до повноцінної участі в освітньому процесі. У цьому контексті важливо розглядати взаємозв'язок понять

«інклюзія» та «партисипація» як ключових чинників у забезпеченні рівних можливостей для всіх здобувачів освіти, зокрема для студентів з особливими освітніми потребами (ООП).

Інклюзія в освіті — це, насамперед, створення умов, у яких кожна особистість відчуває себе прийнятою, поважаною та залученою до спільного освітнього життя. Проте однієї лише наявності технічних умов або адаптованих програм недостатньо. Ефективна інклюзія передбачає також активну партисипацію — тобто участь особистості у прийнятті рішень, плануванні навчального процесу, формуванні навчального середовища, що відповідає їхнім інтересам, потребам та можливостям.

Партисипація як педагогічна й соціальна категорія означає залучення до процесів, які формують освітнє та суспільне життя. У випадку студентів з ООП це означає, що вони повинні мати не тільки доступ до освітніх ресурсів, а й можливість активно впливати на ті процеси, що стосуються їх навчання, підтримки й адаптації. Саме такий підхід дозволяє уникнути формального підходу до інклюзії та перетворити її на справді дієву та ефективну стратегію освітньої взаємодії.

Таким чином, поєднання принципів інклюзії й партисипації є необхідною умовою для формування справедливого освітнього середовища, де кожен студент — незалежно від стану здоров'я, соціального статусу чи індивідуальних особливостей — відчуває себе суб'єктом навчання, а не об'єктом підтримки. Впровадження таких підходів сприяє формуванню зрілої академічної спільноти, що базується на взаємній повазі, довірі та рівноправному діалозі.

Список використаних джерел:

1. Байдарова, О., Карагодіна, О., Кликова, П. Як побудувати дієву модель професійних компетентностей фахівців сфери захисту прав та інтересів дітей в Україні? *Вісник Академії праці, соціальних відносин і туризму*, 2019. №1, С. 42-59.

2. Мачинська, Н., Бліхар, В., Осікович, Ж. Інклюзія в Україні: сучасні виклики. *Socio-Economic Relations in the Digital Society*, 2024. 2(52), 41-48. <https://doi.org/10.55643/ser.2.52.2024.562> (дата звернення: 18.05.2024).